

Ziet, een maagd zal zwanger

Bijbelse teksten in een historische context

In het Oude Testament zijn enkele psalmen en profetieën te vinden die volgens joden en christenen vooruitwijzen naar de komst van de messias. Deze teksten krijgen in hun historische context echter een heel andere betekenis. Zo werpen de zogeheten messiaanse psalmen licht op een oud oosters koningsideaal dat ook in het Assyrische Rijk gangbaar was en verwezen de profetieën van onder anderen Jesaja en Micha oorspronkelijk naar de verlossing op korte termijn van de militaire dreiging die uitging van het Assyrische Rijk.

Daan Nijssen studeerde Oudheidstudies aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, waar hij zich specialiseerde in de geschiedenis van het Oude Nabije Oosten. In 2021 verscheen zijn boek *Het Wereldrijk van het Tweestromenland*.

Het jaar is 734 v.Chr. en koning Tiglath-Pileser III van Assyrië zit elf jaar op de troon. In deze korte periode had hij al vele overwinningen behaald. In 740 v.Chr. had hij zijn aartsrivaal Sarduri II van Urartu, een machtig koninkrijk

op de Armeense Hoogvlakte, een beslissende nederlaag toegebracht, in 738 v.Chr. had hij alle Aramese en Neo-Hittitische stadstaten in het huidige Syrië onderworpen en in 737 v.Chr. had hij ook alle krijgsheren in het huidige Noordwest-Iran

schatplichtig gemaakt. Vrijwel de gehele bekende wereld erkende zijn gezag en wie dat nog niet deed, kon niet meer om hem heen. In zijn koningsinscripties liet de zegevierende Assyrische koning zich in de volgende bewoordingen omschrijven:

worden!

Paleis van Tiglath-Pileser, grote koning, machtige koning, koning van de wereld, koning van Assyrië, koning van Babylon, koning van Sumer en Akkad, koning van de vier wereldranden, de moedige held die, met de hulp van Ashur, zijn Heer, elk die hem niet gehoorzaamde als een kruik stuksmeet, hem als een orkaan vloerde en met de wind verstrooide. De koning die, al voortschrijdend in de naam van Ashur, Shamash en Marduk, de grote goden, de landen van de bittere zee van Bīt-Jakin tot aan de berg Bikni, van de opgaande zon tot de zee van de onder-

gaande zon, tot aan Egypte, van de horizon tot de zenit, onder zijn heerschappij bracht en het koningschap over hen uitvoerde.
Nimrud Tablet

Bondgenootschap

In de Levant besloten enkele vorsten, waaronder Resin van Damascus en Pekach van Israël, een anti-Assyrisch bondgenootschap te sluiten om de opmars van Tiglath-Pileser te stuiten. Ze vroegen ook aan koning Achaz van Juda om zich bij dit bondgenootschap aan te sluiten, maar deze meende dat Tiglath-Pileser alleen met goddelijke hulp zo machtig had kunnen worden en dat het daarom geen zin had om tegen hem in opstand te komen. Daarop besloten Resin en Pekach de Judese hoofdstad

Jeruzalem aan te vallen om daar een anti-Assyrische kandidaat aan de macht te brengen. Achaz raakte bevreesd en wilde Tiglath-Pileser om hulp vragen tegen Resin en Pekach, maar zijn hofprofeet Jesaja stelde hem gerust en moedigde hem aan om vol te houden:

14) [...] de jonge vrouw is zwanger, zij zal spoedig een zoon baren en hem Immanuël (i.e. God met ons) noemen. 15) Boter en honing zal hij eten, totdat hij in staat is om het kwade te verwerpen en het goede te kiezen. 16) Want voordat de jongen in staat is om het kwade te verwerpen en het goede te kiezen, zal het land van de beide koningen die u zo veel angst inboezemen, ontvolkt zijn.

Jesaja 7

Een Assyrisch reliëf waarop Tiglath-Pileser III een stad aanvalt.
Foto: Allan Gluck. Collectie British Museum, Londen.

De belangrijkste koninkrijken van de Levant vóór de invasie van Tiglath-Pileser in 734-732 v.Chr. Kaart van Wikimedia Commons.

Jesaja geeft het voorbeeld van een jonge zwangere vrouw om zijn koning moed in de spreken. ‘Maak je geen zorgen! Nog voordat het ongeboren kind oud genoeg zal zijn om het verschil tussen goed en kwaad te kennen, zullen de koninkrijken Damascus en Israël worden weggevaagd.’ Dit vers (in de Statenvertaling staat ‘een maagd zal zwanger worden’) is door christenen geïnterpreteerd als een vooruitwijzing naar de onbevleete ontvangenis van de maagd Maria, maar bezien in zijn historische context krijgt het vers dus een heel andere, meer actuele betekenis. Ondanks de bemoedigende woorden van Jesaja durfde Achaz toch niet op de Heer alleen te vertrouwen en sloot hij een bondgenootschap met Tiglath-Pileser. De Assyrische koning versloeg Resin en Pekach tussen 734 en 732 v.Chr. met gemak en ontving in Damascus een tribuut van Achaz. De Judeese koning was hiermee een vazal geworden van Tiglath-Pileser. Het moet voor de meeste Judeeërs even wennen zijn geweest. Zij hadden hun koning uit het Huis van David altijd beschouwd als de gezalfde (‘masjiach’) oftewel ‘messias’ in

het Hebreeuws) van de Heer, maar deze ‘messias’ was nu gereduceerd tot een marionet van een veel machtiger koning. Hymnen waarin de macht van de Judeese koning werd bezongen, zoals Psalm 2, kwamen nu wel erg potsierlijk over:

1) *Waartoe leidt het woeden van de volken, het rumoer van de naties? Tot niets.* 2) *De koningen van de aarde komen in verzet, de wereldmachten spannen samen tegen de Heer en zijn gezalfde:* 3) *‘Wij moeten hun juk afwerpen, ons van hun boeien bevrijden.’* 4) *Die in de hemel troont lacht, de Heer spot met hen.* 5) *Dan spreekt hij tot hen in woede, en zijn toorn verbijstert hen:* 6) *‘Ikzelf heb mijn koning gezalfd, op de Sion, mijn heilige berg.’* 7) *Het besluit van de Heer wil ik bekendmaken. Hij sprak tot mij: ‘Jij bent mijn zoon, ik heb je vandaag verwekt.’* 8) *Vraag het mij en ik geef je de volken in bezit, de einden der aarde in eigendom.* 9) *Jij kunt ze breken met een ijzeren staf, ze stukslaan als een aarden pot.’*

Psalm 2

Vergelijk Psalm 2 nu eens met het eerder geciteerde Nimrud Tablet van Tiglath-Pileser. De gemeenschappelijke thema’s zijn niet moeilijk te identificeren. De Assyriërs en de Judeeërs geloofden beide dat hun koning een afgezant van hun god was, die met goddelijke steun de vijanden van zijn volk kon verslaan en de hele wereld aan zich kon onderwerpen. Beide volken deelden een eeuwenoud koningsideaal dat in het gehele Nabije Oosten gangbaar was. Het verschil was alleen dat Tiglath-Pileser veel dichter bij dit ideaal kwam dan Achaz. Het Judeese koningsideaal was niet alleen militaristisch van aard. De gezalfde van de Heer moest ook gerechtigheid en welvaart brengen, zoals in Psalm 72 staat beschreven:

1) *Van Salomo. Geef, o God, Uw wetten aan de koning, uw gerechtigheid aan de koningszoon.* 2)

Moge hij uw volk rechtvaardig besturen, uw arme volk naar recht en wet. 3) *Mogen de bergen vrede brengen aan het volk en de heuvels gerechtigheid.* 4) *Moge hij recht doen aan de zwakken, redding bieden aan de armen, maar de onderdrukker neerslaan.* 5) *Moge hij leven zolang de zon bestaat, zolang de maan zal schijnen, van geslacht op geslacht.* 6) *Moge hij zijn als regen die valt op kale akkers, als buien die de aarde doordrenken.* 7) *Moge in zijn dagen de rechtvaardige bloeien, de vrede wereldwijd zijn tot de maan niet meer bestaat.* 8) *Moge hij heersen van zee tot zee, van de Grote Rivier tot de einden der aarde.*

Psalm 72

Leve de koning

Het thema van de koning die, door de goden tevreden te stellen, de welvaart en gerechtigheid waarborgt, is ook bekend uit Assyrische teksten, zoals deze kroningshymne van Assurbanipal:

Gelijk graan en zilver, olie, [het v]ee van Šakkan en het zout van Bariku goed zijn, zo moge Assurbanipal, de koning of Assyrië, de goden [van zijn] land welgeval- len! Moge welsprekendheid, begrip, waarheid en gerechtigheid hem geschonken worden als een geschenk! Moge [het volk] van Aššur 30 kor graan kopen voor 1 sjekel zilver! Moge [het volk] van Aššur 3 seah olie kopen voor 1 sjekel zilver! Moge [het volk] van Aššur 30 mina wol kopen voor 1 sjekel zilver! Moge de lagere spreken en de [hogere] luisteren! Moge de hogere spreken en de [lagere] luisteren! Moge vrede en eendracht wortel schieten [in Assyrië]!

Assurbanipals Kroningshymne – o. 5 t/m o. 14

Zoals gezegd moesten de Judeeërs even wennen dat de gezalfde van de Heer nu een marionet was van een koning die waarschijnlijk nog nooit van de Heer had gehoord. Wat was hier aan de hand? Was de Assyrische

oppergod Ashur nu machtiger gebleken dan de Heer? Of was de Heer Assyrië nu gunstiger gezind dan zijn eigen volk? Jesaja had hier een heel eigen kijk op:

5) *Wee Assyrië, gesel van mijn toorn, stok waarmee ik in mijn woede sla.* 6) *Je koning stuur ik naar een goddeloos volk, ik stuur hem af op het volk dat mij tergd, om te plunderen en te roven en buit te behalen, en hen te vertrappen als vuil op straat.* 7) *Maar zo heeft hij [i.e. de koning van Assyrië] dat niet bedoeld, hij heeft iets anders in de zin, hij streeft naar de ondergang van talloze volken.* 8) *Hij zegt: 'Zijn mijn aanvoerders niet machtig als koningen?' 9) Is het Kalno niet vergaan als Karkemis? En Hamat als Arpad? Samaria als Damascus? 10) Ik heb de hand gelegd op koninkrijken vol afgoden, rijker aan beelden dan Jeruzalem en Samaria. 11) Samaria met zijn afgoden heb ik vernietigd, zou ik niet hetzelfde kunnen doen met Jeruzalem en zijn gruwelijke beelden?'*

Jesaja 10

Nee, Ashur was níet machtiger dan de Heer en de Heer was de Assyriërs níet gunstig gezind, maar Hij gebruikte Tiglath-Pileser slechts als een gesel om zijn zondige volk mee te slaan. De Judeeërs moesten deze straf gelaten ondergaan en niet in opstand komen. Dan zou de Heer uiteindelijk genade tonen en het Assyrische juk breken:

12) *Maar zodra de Heer heeft afgerekend met de Sion en zich op Jeruzalem gewroken heeft, zal hij de koning van Assyrië straffen om zijn hoogmoedige houding en trotse blik.* 13) *Want deze beweerde: 'Op eigen kracht heb ik dit gedaan, in mijn grote wijsheid – want ik ben wijs! Ik heb grenzen verlegd en volken geplunderd, door mijn macht heb ik hen in het stof laten bijten.*

14) *Zoals iemand een vogelnest vindt, zo vond ik de rijkdom van die volken, en zoals iemand verlaten eieren verzamelt, zo nam ik heel de aarde in handen. Er was niemand meer die zijn vleugels bewoog of die zijn snavel opende om te tjilpen.'* 15) *Schept*

een bijl op tegen wie ermee hakt? Verheft een zaag zich boven wie hem hanteert? Alsof de scepter heerst over wie hem vastheeft, alsof de stok optilt wie hem omhooghoudt!

Jesaja 10

Jesaja richt zich in zijn profetie ook tegen de Assyrische koning. Want als de koning van Assyrië slechts een gesel in de handen van de Heer was, diende hij zich ook met gepaste nederigheid te gedragen. Maar in plaats daarvan joeg hij zijn eigen ambities na door hele volken weg te vagen en de grenzen van zijn land te verleggen, om daar in zijn koningsinscripties over op te scheppen. Dit was dwaasheid, zo meende Jesaja, want als de koning van Assyrië slechts een gesel in de handen van de goden was, wat voor reden had hij dan om zijn eigen ambities na te jagen en zelf met de eer te strijken? Omwille van deze hooghartigheid – en dus niet om de vele wreedheden die hij had begaan – zou de Heer de koning van Assyrië straffen.

Profetie over geboorte

Al tijdens het leven van Achaz speculeerde Jesaja over de geboorte van een koningszoon die de Heer wél op de juiste manier zou dienen. De volgende profetie is waarschijnlijk uitgesproken naar aanleiding van de geboorte of de kroning van Hizkia, de zoon en opvolger van Achaz:

1) *Het volk dat in duisternis ronddoelt ziet een schitterend licht. Zij die in het donker wonen worden door een helder licht beschenen.* 2) *U hebt het volk weer groot gemaakt, diepe vreugde gaf u het, blijdschap als de vreugde bij de oogst, zij jubelen als bij het verdelen van de buit.* 3) *Het juk dat op hen drukte, de stok op hun schouders, de zweep van de drijver, u hebt ze verbrijzeld, zoals Midjan destijds.* 4) *Iedere laars die dreunend stampde en elke mantel waar bloed aan kleeft, ze worden verbrand, een ►*

De profeet Jesaja, geschilderd door de Meester van Berreuil, ca. 1525. Collectie Museo del Prado, Madrid.

De annunciatie, met daarboven de profeet Micha. Buitenluik van De Aanbedding van het Lam Gods door de gebroeders Van Eyck in 1432.

prooi van het vuur. 5) Een kind is ons geboren, een zoon is ons gegeven; de heerschappij rust op zijn schouder. Deze namen zal hij dragen: Wonderbare raadsman, Goddelijke held, Eeuwige vader, Vredevorst. 6) Groot is zijn heerschappij, aan de vrede zal geen einde komen. Davids troon en rijk zijn erop gebouwd, ze staan vast, in recht en gerechtigheid, van nu tot in de eeuwigheid. Daarvoor zal hij zich beijveren, de Heer van de hemelse machten.

Jesaja 9

Gelijktijdig met Jesaja was ook de profeet Micha in Jeruzalem actief. Hij sprak soortgelijke hoopvolle profetieën uit, waarin hij voorspelde dat de toekomstige koning uit het Huis van David niet alleen het Assyrische juk zou afwerpen, maar ook Assyrië zelf zou omverwerpen:

1) Uit jou, Betlehem in Efrata, te klein om tot Juda's geslachten te behoren, uit jou komt iemand voort die voor mij over Israël zal heersen. Zijn oorsprong ligt in lang vervlogen tijden, in de dagen van weleer. 2) Tot de vrouw die zwanger is haar kind heeft gebaard, worden zijn broeders aan hun lot overgelaten. Daarna zullen wie er nog over zijn terugkeren naar de andere Israëlieten.

3) Hij zal aantreden en hen als een herder weiden, bekleed met de macht van de Heer, zijn God, met de majesteit van diens verheven naam. Zij zullen veilig wonen, want hij zal heersen tot aan de einden der aarde 4) en hij brengt vrede. Wanneer Assyrië ons land binnenvalt en zijn voet in onze paleizen zet, zullen wij zeven herders doen opstaan, ja, acht vorsten uit mensen gekozen. 5) Met het zwaard zullen zijn Assyrië kaalslaan, met blinkende wapens Nimrod vernietigen. Hij zal ons bevrijden van Assyrië wanneer het ons land binnenvalt en onze grenzen overschrijdt. Micha 5

Deze 'messiaanse' profetieën van Jesaja en Micha hadden tot gevolg dat de Judeeërs al hun hoop gingen vestigen op de nieuwe koning Hizkia, die zijn vader Achaz in 715 v.Chr. had opgevolgd. Zou hij dan degene zijn die Juda in ere zou herstellen en het juk van Assyrië zou afwerpen? Hizkia wilde graag aan deze verwachtingen voldoen en verklaarde zich in 705 v.Chr. onafhankelijk van Assyrië. Hij liet een stadsmuur rond Jeruzalem bouwen en een tunnel aanleggen om water uit een bron buiten Jeruzalem binnen de stadsmuren te brengen.

Dit alles deed hij ter voorbereiding op de verwachte Assyrische belegering.

De aanval

In 701 v.Chr. trok de Assyrische koning Sanherib op tegen Juda om het land te onderwerpen en Hizkia te straffen. Sanherib nam alle grote steden in en stuurde een leger naar Jeruzalem om de inwoners om uitlevering van hun koning te vragen. Even leek het heel spannend te worden en dreigde een zware belegering, maar Sanherib nam uiteindelijk genoegen met de betaling van een tribuut en keerde huiswaarts. Hizkia had de confrontatie met Sanherib overleefd, al had hij de beloftes van Jesaja en Micha niet waar kunnen maken. Hij was immers weer een vazal van Assyrië geworden en het hele land lag in puin. Met deze teleurstelling verdwenen ook al snel de 'messiaanse' verwachtingen die aan Hizkia waren gesteld, al is hij wel een van de weinige Judeese koningen die in de Bijbel positief worden beoordeeld.

Ondanks het fiasco van Hizkia's opstand bleven de Judeeërs de psalmen over 'de gezalfde van de Heer' en de profetieën van Jesaja en Micha over een toekomstige koning die Israël in ere zou herstellen koesteren. Ook toen de Babylonische koning Nebukadnessar in 586 v.Chr. een einde maakte aan het koninkrijk Juda en de bevolking in ballingschap afvoerde, bleef men hopen op een bijzondere koning uit het Huis van David die voor redding zou zorgen. Deze hoop leefde op in tijden van nood, zoals de Maccabese Opstand en de Romeinse overheersing, en heeft er onder meer voor gezorgd dat Jezus van Nazareth door zijn volgelingen werd beschouwd als de messias die in de heilige geschriften werd voorspeld. Zo droegen gebeurtenissen in het Juda van de late achtste eeuw v.Chr. indirect bij aan het ontstaan van het christendom. ■

Literatuur en bronnen

Joseph Blenkinsopp, *The Anchor Bible – Isaiah 1-39* (Doubleday: New York, 2000).

Peter Machinist, 'Assyria and its Image in First Isaiah', in: *Journal of the American Oriental Society* 103 (4) (1983, p. 719-737).

Steven W. Holloway, *S.W., Aššur is King! Aššur is King! Religion in the Exercise of Power in the Neo-Assyrian Empire* (Brill: Leiden, 2002).

■ Assurbanipal's Kroningshymne: Tekst 11 in Ivan Starr, *State Archives of Assyria Volume III: Court Poetry and Literary Miscellanea* (Helsinki University Press, 1990).

■ Nimrud Tablet: Tekst 47 in Hayim Tadmor & Shigeo Yamada, *The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744–727 BC) and Shalmaneser V (726–722 BC), Kings of Assyria* (Winona Lake: Eisenbrauns, 2011).

■ Psalmen, Jesaja, Micha: Nieuwe Bijbelvertaling (Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, 2004).